

MARIN GEORGIEV

Egy idegenimádó vallomása¹

(részlet)

A magyar költészet engem arra emlékeztet, amit, Budapestet megpillantva, első látogatásomkor éreztem. A nyolcvanas években, a Rákóczi út szebbnél szebb épületei között fölujjongtam: – Hát ez Európa, csak még annál is szebb!

Két évtized múltán hozzátehetem: nekünk, bolgároknak Magyarország az elérhető Európa. Magyarország a mi el nem ért álmunk is: ilyenek lehetnénk, ha nem a Balkánon, hanem Közép-Európa pitvarában telepedünk le – hadd legyünk Kelete az ő Nyugatának, s Nyugat a Keletje számára. Gyökereink a régmúltban összefonódtak, de a földrajzi, vallási, kulturális hatások messzire sodortak bennünket.

Sosem bírtam megszabadulni attól az érzéstől, hogy a bolgár irodalom egy virág fölött köröző méhre hasonlít, amely azt döngicséli: „Istenem, milyen illatos!” Kevés kivétel akad ez alól: Javorov, Debeljanov, Dalcsev, Gerov... Megrészegült érzékek azonban szülhetnek fölismerést, de eszmét nem; a mi ésszerűségünk gyakorlatias, a szükségletekre korlátozódik; individualizmusunk naiv, gyerekesen egoista; babonásak vagyunk, nem pedig hívők, Istent gyengeségből tiszteljük, s ha erősek vagyunk – eladjuk, megpróbáltatásainkban elátkozzuk, még szidjuk is...

A mi rendünk a káosz és az anarchia.

A magyar költészet a bolgárhoz képest inkább a kultúra funkciója, mint az eredetiségé, erre sokkal inkább vágyott, mert nem bővelkedett benne; de amint Ady, József Attila, Sinka, Nagy László példája mutatja, megújulásait mégis az eredetiségnek köszönheti... A magyar líra hosszabb ideig járt a kultúra formáló iskolájába, a miénk inkább önmagára, a népköltészetre, ösztönre, megérzésre, elemi erőre támaszkodik. Mi tapogatjuk, találgatjuk az univerzumot, a magyar abból indul ki. Elég Botevet Petőfivel, Aranyt Karavelovval vagy Szlavejkovval összehasonlítani, s bár ezért nihilizmussal vádolhatnak, megtette

ezt már korábban – még hozzá nálam több évvel – Atanasz Dalcsev is *Botev és Petőfi* című esszéjében, amely persze előbb Magyarországon jelent meg, s nálunk csak jó évtized múltán érte meg a nyomdafestéket. Nem állom meg, hogy ne idézzem:

„Amíg Petőfinek nagy és gazdag költői hagyatéka maradt fenn, Botev csupán tizenkilenc-húsz verset írt, jöllehet egy évvel többet élt. Kétségtelen, hogy e versek közül hét vagy nyolc a bolgár költészet elérhetetlen csúcsa. A mennyiségnek azonban önmagában kevés jelentősége van a művészetben. Én sem Petőfi költészetének a mennyiségére akarok rámutatni, hanem a vele összefüggő, azt föltételező témák és motívumok sokféleségére, változatosságára, az érzelmek rendkívüli gazdagságra, ami Botevből hiányzott, vagy költészetében nem talált kifejezésre. [...] Magyarország nem volt úgy elzárva a civilizált világtól, mint Bulgária. Míg Botev hazájában épphogy csak létrejöttek az első világi iskolák, Petőfi gimnáziumba járhatott, megismerhette a francia, a német és az angol költészetet, Heinét, Byront, Béranger-t olvashatta, és írói munkásságából élhetett. Ugyanakkor gazdag hazai irodalom örököse volt, és nagy magyar költőket vallhatott kortársainak, kimunkált nyelvet, kész versetchnikát talált, s bármilyen eredeti és forradalmi volt is költészetének formája, mindez mégis segítségére volt: kiindulhatott a régi formákból, még akkor is, ha szembefordult velük.”²

Íme, ezért kellett nekünk mindig pótolnunk, utolérnünk valamit, kultúránkat ezért érezzük – okkal – elmaradottnak. A civilizációban Magyarország előttünk járt, s ma is előbbre tart. Nem szégyen ezt elismerni; a tények kimondásával nem becsüljük le önmagunkat, hanem fölismerjük a gyöngeségünket, hogy legyőzhessük. Amikor a nyolcvanas években megírtam, majd előbb Magyarországon, aztán itthon is közöltem *Magyar idő szerint*³ című útirajzomat, Nino Nikolov, a budapesti Bolgár Kulturális Központ igazgatója azt mondta: „Hát ez a fiú olyan keveset járt a nagyvilágban, hogy így lelkesedik Magyarorszáért?” Azóta eleget utaztam már, Magyarországon pedig hússzor is megfordultam, de még mindig a régi

A szerző *Valaki figyel* című, ősszel megjelenő kötetének fordítását, amelyből e részletek származnak, a bolgár NACIONALEN FOND „KULTURA” támogatja.

¹ Utószó a szerző: *Egyedül a mindenségben* című magyar költői antológiájához (*Szam vav vszemira* – mojata ungarszka antologia. Litaraturen Forum, Szófia, 2007.)

² Juhász Péter fordítása. In: *Petőfi – Botev*. Litaraturen Forum – Összeállította Arató György és Juhász Péter. Magyar Kulturális Intézet, Szófia, 1999. 9–10. Atanasz Dalcsev Juhász felkérésére 1972-ben írta *Petőfi lantja sokhúrú* című esszéjét, amely a Kortárs jubileumi számában, 1973-ban jelent meg.

³ Zergi Zsuzsa fordításában megjelent az Életünk 1987/11. számában.

lelkessedéssel írok róla. S nem hiszem, hogy ettől kevésbé volnék bolgár és európai.

Botev és Petőfi költészetének különbsége lényegében a bolgár és a magyar költészet különbsége is – ennek fölismeréséhez elég ezt a kötetet végiglapozni.

[...]

A hetvenes évek második felében ismerkedtem meg néhány magyar költővel. Akkor még nem gondoltam, hogy velük a magyar irodalom templomának nemcsak tornácára, hanem egyenest a szentélyébe lépek. Utassy József, Kiss Benedek és Rózsa Endre alig volt idősebb nálam, ők lettek első magyar barátaim. Fölfedezőjük és védőangyaluk, Nagy László nyomán együtt jöttek bolgáruul tanulni Szófiába. Akkor még nőtlen voltam, talán ezért jegyeztem meg Utassy közmondását: – „Marin, a ház olyan asszony nélkül, mint a kút vödör nélkül”. No, igen, népköltészetben mi jobbak vagyunk, mégis kiderült, hogy olyat is tanulhatok tőlük, ami a szemem előtt volt, mégsem vettem észre, s olyantól kell megtanulnom, aki még csak botladozik az anyanyelvem körül. S bár akkor – oroszos kiejtésével ugratva Jóskát – kimásztam a csávából, duplán is adósnak éreztem magamat: részint azért, mert ők többet tesznek értünk, mint mi óértük (bolgáruul tanulnak, hogy fordíthassanak bennünket), részint, hogy értik és többre tartják a folklórunkat, mint mi magunk. Bárhogy erőlködünk, mi nyersfordításból dolgoztunk, ők viszont csaknem eredetiből – ha szókincsük szűkös volt is, legalább nyelvünk dallamát és ritmusát megérezték, dallam és ritmus pedig képzetet, emléket, hangulatot kelt, akár a virágillat... Azok a nyersfordítások, amiket később különböző fordítóktól kaptam, pusztá szókupacok, gyakran csak zavaros mondatok voltak – trópusi erdőben utat vágni machete nélkül –, szerzőiknek a prozódiairól fogalmuk sem volt; ahol a magyar szó többjelentésű volt, ők az alkalmatlant választották, bolgáruul is sekélyesen tudtak, változatokat sem ismertek, a költői nyelvről pedig fogalmuk sem volt. Hányszor elkértem az eredetét, s bár semmit sem értettem belőle, dédelgettem a szavakat, hogy zenéjük megsúgja a lényegét, amely egyszer csak előbújít az összefüggéstelen szóhalomból, s a lélek uránjának láthatatlan sugárzása elrendezte a következményt az ok szerint – élmény, motívum, eszme egyszeriben a helyére került!

Már akkor büntudatot éreztem azért, hogy nem vagyunk egyenrangúak, nem vagyunk partnerek,

akik ugyanazt vállalnák a magyarokért, amit ők megtesznek értünk. A kétnyelvű, kéthazájú Juhász Péter pontosan fölismerte ezt: „A bolgárok miért fordítják gyengébben a magyar lírát, mint mi az övéket? [...] a magyar költészetnek miért nincs Bulgáriában Képes Gézája, Kiss Benedeke, Rózsa Endréje és Utassy Józsefe? Példájukat követve miért nem tanult meg egyetlen nagy bolgár költő sem magyarul? Szellemi képességeiknek miért nem adott senki teret? És Nevena Sztefanovát, az egyetlen ígéretes tehetséget miért taszították le erről a pályáról? S helyette hogyan érhet el szédítő karriert néhány irodalmi kufár, akit a színonimaszótárba csak szürke színnel jegyezhetnénk be?”⁴ Nem áltathatom magamat, hazafias érzésből sem mondhatom, hogy Juhász téved.

S ha úgy gondolom, hogy fordítóként jutottam valamire, azt is őneki köszönhetem. Ma már anekdotaként emlegetik, hogy a Magyar Írószövetség Bajza utcai éttermében bikavért kortyolgatva diktálta nekem az *Elsüllyedt csatatér*⁵ nyersfordítását, én pedig szóról szóra körmöltem, amit mondott, de egy idő után mégis megkérdeztem: „Miért kezdődik minden sor így: *Navred (mindenütt)?*” – „Eszed tokja *navred! Nov red (új sor)*” – tagolta végre rendesen.

Így van ez, és így is marad – ha egyikünk nem tud magyarul, a másik meg akcentussal beszél a bolgárt.

Mintha tegnap történt volna, úgy emlékszem 1981-re, amikor Fodor András 10–15 versének nyersfordítását megkaptam – Nino Nikolovnak akarták adni, de neki sok dolga volt, s nem vállalta. „Hogyan nyersfordítás? Hát nem tud magyarul?” – ámultam el; ha azok is nyersből fordítanak, akik tanultak magyarul, akkor én is képes vagyok arra, amire ők. Így törtem be nagy bátran a magyar költészet fordítói közé, mert korábban szeretetből próbálkoztam: ha Utassy, Kiss, Rózsa lefordított tőlem valamit, én ölbe tett kézzel üljek? Adósuk maradjak? Tudtam már, hogyan kerülhetek be a *Literaturen Front*⁶ tekintélyes külföldi rovatába. Az én bűnöm legalább nem volt nagy, hiszen Jóskáékkal mi a hasonló élményvilág, írói út, emberi közelség, témák, motívumok, nem pedig állami pénzen hizlalt tekintély miatt fordítottuk egymást. [...]

4 Петер Юхас: А ние, българите. Огледало, София, 2004. 176.

5 Rózsa Endre verse

6 *Literaturen Front* (Irodalmi Front). A Bolgár Írószövetség korabeli hetilapja.